

Συζητώντας για τη διαμόρφωση της εργατικής τάξης

γράφει ο ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΛΟΥΚΗΣ*

Η συγκρότηση της αγγλικής εργατικής τάξης (The Making of the English Working Class)

Του E. P. Thompson
Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, 2019
[1963, 1968]

Με καθυστέρηση δεκαετιών κυκλοφόρησε στα ελληνικά από τις εκδόσεις του ΠΙΟΠ το βιβλίο του Edward Palmer Thompson *The Making of English Working Class* με τον τίτλο *Η συγκρότηση της αγγλικής εργατικής τάξης*. Πρόκειται για ένα από τα πιο επιδραστικά βιβλία στην παγκόσμια ιστοριογραφία και ιδιαίτερα στην ιστοριογραφία του εργατικού και συνδικαλιστικού κινήματος και της θεωρίας των κοινωνικών τάξεων. Κυκλοφόρησε για πρώτη φορά το 1963 και σε αναθεωρημένη έκδοση το 1968. Σίγουρα πρόκειται για ένα δύσκολο μεταφραστικό έργο καθώς το ύφος αναγνωρίζεται ως εξαιρετικά λογοτεχνίζον, με πολλές μεταφορές, αλλά και δύσκολη γλώσσα καθώς χρησιμοποιούνται

E.P. THOMPSON
Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ
ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΚΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ

έννοιες της παλαιάς Αγγλίας. Γι' αυτό το λόγο, ενώ η κυκλοφορία του είχε διακηρυχθεί εδώ και πολλά χρόνια, κυκλοφόρησε μόλις τώρα προκαλώντας μεγάλη χαρά και ενθουσιασμό σε εκατοντάδες κοινωνικούς επιστήμονες που ανέμεναν να το διαβάσουν στα ελληνικά.

Ο Thompson, μετέχοντας ενεργά στον κύκλο των ιστορικών που ήταν μέλη του ΚΚ ΗΒ μαζί με τον Χομπσμπάουμ και άλλους, αποστασιοποιήθηκε από το Κομμουνιστικό Κόμμα μετά τη σοβιετική επέμβαση στην Ουγγαρία. Σε κάθε περίπτωση, αποτελεί το πρότυπο του ακαδημαϊκού μελετητή που συνδέεται με τον κοινωνικό του περίγυρο, διαμορφώνει έντονη ακτιβιστική δράση και δεν αποξενώνεται στο όνομα της έρευνας. Καινοτομεί, συνθέτοντας μία εναλλακτική παρουσίαση της ιστορίας της αγγλικής εργατικής τάξης, όπου επίκεντρο του ενδιαφέροντός του δεν είναι οι πολιτικές διεργασίες των συνδικαλιστών και βουλευτών αλλά οι ίδιοι οι εργάτες. Επιδιώκει να δικαιώσει, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει στον πρόλογο του έργου του, αλλά και να διασώσει το φτωχό εργάτη, τεχνίτη από την περιφρόνηση των μεταγενέστερων. Με αυτή την οπτική, αλλάζει εντελώς η πρόσληψη του παρελθόντος. Το παρόν δεν ορίζεται από εκείνους που νίκησαν στο παρελθόν, αλλά και από τους ηττημένους ανατρέποντας για πρώτη φορά μια θεμελιωμένη αντίληψη στην κοινωνική ιστορία, σύμφωνα με την οποία άξιο ιστορικής μνήμης και διερεύνησης είναι εκείνη η ιστορική δυνατότητα, δυναμική ή ρεύμα που σε κάθε ιστορική περίοδο επικράτησε.

Η πιο σημαντική συμβολή όμως του Thompson αφορά φυσικά την ίδια τη συζήτηση για το φτιάξιμο της εργατικής τάξης. Οι ιστορικοί δεν μελετούν μια εκ των προτέρων δεδομένη, υπαρκτή και αντικειμενικά συγκροτημένη εργατική τάξη, αλλά εστιάζουν στη διαδικασία της διαμόρφωσης, δηλαδή για παράδειγμα με ποιον τρόπο από τις μεσαιωνικές συντεχνίες φτάσαμε στα σύγχρονα συνδικάτα ή από τους μεσαιωνικούς τεχνίτες στους σύγχρονους εργάτες, πώς λειτουργήσε η αγροτική έξοδος, πώς φτιάχτηκε το εργοστασιακό σύστημα. Επίκεντρο σε αυτή την έρευνα δεν είναι απλά και μόνο οι στατιστικές και οι εξωτερικοί παρατηρητές, αλλά και οι ίδιοι οι εργάτες με τη δική τους εμπειρία, λόγο, πρακτικές και κουλτούρες.

Γενικά, σε πολλές βρετανικές πόλεις ο πραγματικός πυρήνας διαμέσου του οποίου εισήλθαν στο εργατικό κίνημα ιδέες, οργάνωση και ηγεσία, δεν αποτελούνταν από βιομηχανικούς εργάτες, αλλά από χειροτεχνίτες όπως υφαντές, υποδηματοποιούς, κατασκευαστές σαμαριών και κατασκευαστές λουριών, βιβλιοπώλες, τυπογράφους, εργάτες οικοδομών, μικροεπαγγελματίες κ.λπ., ενώ δεν ήταν τόσο η υποβάθμιση της ζωής εξαιτίας της Βιομηχανικής Επανάστασης η αιτία των εξεγέρσεων όσο οι απόψεις αυτών των στρωμάτων. Η διαμόρφωση της εργατικής τάξης, μια διαδικασία όχι μόνο οικονομική, αλλά εξίσου πολιτική και πολιτισμική, προέκυψε από τη συμμετοχή κυρίως αυτών των στρωμάτων. Ταυτόχρονα, η Βιομηχανική Επανάσταση η οποία χρονικά συμπίπτει με την πολιτική αντεπανάσταση που ακολούθησε την ανολοκλήρωτη επανάσταση των γιακωβίνων και έφερε την επικράτηση ανορθολογικών ιδεών, οδήγησε σε μια ανεπανόληπτη εκατόμβη νεκρών, καθώς υποβαθμίστηκε με πρωτόγνωρο τρόπο η ποιότητα και η διάρκεια ζωής των νέων βιομηχανικών εργατών και εργατριών.

Τέλος, μια άλλη σημαντική πλευρά είναι η ιδέα περί εθιμικής οικονομίας η οποία αντιπαραβάλλεται με την πολιτική οικονομία. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση οι τιμές των προϊόντων στις προβιομηχανικές κοινωνίες καθορίζονταν σε μεγάλο βαθμό από μια εθιμική αντίληψη σχετικά με την αξία που πρέπει να έχει μια εργασία με κύρος ή χωρίς κύρος ή από εθιμικές παραδόσεις, παρά από την ελεύθερη αγορά.

Ακολουθώντας το παράδειγμα του Thompson εμφανίστηκαν μελέτες που επιχειρούσαν να περιγράψουν τη διαδικασία διαμόρφωσης της εργατικής τάξης για κάθε χώρα ή και περιοχή μιας χώρας ή για κάποιο επάγγελμα. Στην Ελλάδα, αν και η συζήτηση αυτή εμφανίστηκε κάπως καθυστερημένα, ωστόσο γράφτηκαν κάποιες εμβληματικές μελέτες ή και άρθρα. Η αρθρογραφία του Σεραφείμ Σεφεριάδη και η διατριβή του γραμμένη στα αγγλικά μεταφέρουν

αυτή τη συζήτηση στην Ελλάδα προκαλώντας έναν έντονο ιστοριογραφικό διάλογο. Ακολουθεί το βιβλίο του Αντώνη Λιάκου *Εργασία και πολιτική στο Μεσοπόλεμο*, αλλά κυρίως το βιβλίο του Κώστα Φουντανόπουλου για την ιστορία της εργατικής τάξης της Θεσσαλονίκης, ενώ τέλος η δουλειά της Δήμητρας Λαμπροπούλου για τους οικοδόμους θέτει την έμφυλη διάσταση.

Βέβαια, μια κατηγορία ιστορικών οδηγήθηκε στο συμπέρασμα ότι αντικειμενική συγκρότηση της εργατικής τάξης δεν υφίσταται υποστηρίζοντας μάλιστα ότι αυτή είναι και μια θέση του ίδιου του Thompson. Πράγματι, στην εισαγωγή τονίζει emphaticά τη σημασία της εμπειρίας. Ωστόσο, η εισαγωγή μάλλον είναι περισσότερο μια μορφή πολεμικής απέναντι στον στρουκτουραλισμό και είναι επόμενο να τονίζει αυτή τη διάσταση. Όμως, στο κεφάλαιο με τίτλο «Εκμετάλλευση» φαίνεται μάλλον να γλιστράει από την αντικειμενική εξωτερική παρατήρηση στην εσωτερική εμπειρία της τάξης. Πρώτα από όλα, αναφέρεται ρητά στον Μαρξ και παρουσιάζει ως κοινό τόπο ότι «η εξίσωση του βαμβακουργείου και της νέας βιομηχανικής κοινωνίας, καθώς και η σύνδεση της εμφάνισης των νέων παραγωγικών σχέσεων με τον μετασχηματισμό των κοινωνικών σχέσεων.» Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι έρχεται σε σύγκρουση με τη μαρξιστική παράδοση και ιδιαίτερα την παράδοση του Ένγκελς, όταν σημειώνει πως «οι εργάτες της φάμπρικας όχι απλώς δεν ήταν πρωτότοκοι γιοι της Βιομηχανικής Επανάστασης, αλλά, αντιθέτως, θα λέγαμε ότι ήταν οι βενιαμίν της.» Στην πράξη, διορθώνει τον μαρξισμό σε μια οφθαλμοφανή υπερβολή. Στη συνέχεια πραγματεύεται τον όρο *εργατική τάξη* και σαφώς δηλώνει υπέρμαχος της χρήσης του όρου τονίζοντας ότι αναπτύχθηκε εκείνα τα χρόνια η ταξική συνείδηση, για να καταλήξει ρητά ότι «στην συγκρότηση της εργατικής τάξης συνέβαλαν εξωτερικοί παράγοντες όσο όμως και η ίδια η εργατική τάξη.» Οι ιστορικοί αυτοί καλό θα ήταν να κρα-

τήσουν, αν θέλουν, την άποψη αυτή για τον εαυτό τους και να μη βιάζονται να απομαρξιστοποιήσουν τον Thompson. Σε κάθε περίπτωση, η μετάφραση του βιβλίου μάς δίνει τη δυνατότητα να ξαναδιαβάσουμε, ίσως πιο καθαρά, τον ιστορικό και διελευκάνουμε πολλές από τις διαμεσολαβημένες αναγνώσεις του κειμένου του.

Στο σημείο αυτό έχει μια αξία να αναπτυχθεί ο προβληματισμός του ιστορικού Χρίστου Μάν σχετικά με τη μετάφραση του όρου από τα αγγλικά. Μια άλλη μεταφραστική ελληνική ομάδα είχε αποδώσει παλιότερα τον όρο ως *φτιάξιμο* που είναι πολύ πιο κοντά στο *making* και ο τίτλος στα ελληνικά ήταν το *φτιάξιμο της αγγλικής εργατικής τάξης*. Ο όρος *συγκρότηση* θυμίζει περισσότερο δομιστικές προσεγγίσεις καθώς εννοεί το σχηματισμό ενός λειτουργικού και αρμονικού συνόλου. Αντίθετα, ο όρος *φτιάξιμο* εμπεριέχει περισσότερο τη μεθοδευση, τη διαδικασία, την κίνηση για το σχηματισμό μιας πιο ρευστής ενότητας. Στην αγγλική γλώσσα υπάρχουν άλλοι όροι πιο κοντινοί στην ελληνική την συγκρότηση και ο Thompson, εάν ήθελε, μπορούσε να είχε χρησιμοποιήσει έναν τέτοιο άλλον όρο. Σε κάθε περίπτωση, ο ίδιος αποστρεφόταν τον δομισμό και πιθανότατα οτιδήποτε τον θύμιζε και προτίμησε το *making* για αυτό τον λόγο. Βέβαια, η λέξη *φτιάξιμο* δεν είναι λόγια και στα αυτά των ακαδημαϊκών ίσως να ηχεί εξαιρετικά λαϊκότροπη για ένα τέτοιο βιβλίο. Ωστόσο, το βιβλίο του Thompson είναι γεμάτο τέτοιες μη ακαδημαϊκές φράσεις και ως ένα βαθμό αυτή ήταν η αιτία της δυσκολίας της ανάγνωσής του στα αγγλικά από ένα κοινό εξοικειωμένο με το παγκοσμιοποιημένο ιδίωμα της αγγλικής γλώσσας, χωρίς δηλαδή την πολυμορφία ενός ζωντανού ιδιώματος με μεταφορές, παρομοιώσεις και πολλές λαϊκές λέξεις, αλλά και λέξεις μιας πολύ παλιάς περιόδου της βρετανικής ιστορίας. Από αυτή την άποψη, παραμένει ερώτημα με αρκετές αμφιβολίες, εάν η ελληνική μετάφραση ενός τόσο σημαντικού βιβλίου είναι επιτυχής. **T**